

Veteraanbomen waarderen en beheren

Het VETree opleidingsmateriaal
... een tipje van de sluier

Wat is een veteraanboom?

Als je aan 10 verschillende mensen vraagt wat een veteraanboom is, krijg je 10 verschillende definities, die allemaal minstens een kern van waarheid bevatten. Een veteraanboom valt namelijk niet exact te definiëren. Veel mensen focussen spontaan op de leeftijd van een boom om hem veteraan te noemen, maar een juiste leeftijdsgrens valt niet te trekken. Die hangt heel erg af van de boomsoort: een 150 jaar oude berk is stokoud, terwijl een 150 jaar oude eik eigenlijk nog een jonkie is. Je kijkt dan ook beter naar de kenmerken van de boom zoals gaten, holtes, rottend hout of een verweerd uitzicht. Ook in de cultuurhistorische achtergrond van de boom (locatie, geschiedenis, vorm, ...) kan je aanwijzingen vinden of het al dan niet om een veteraanboom gaat.

Aansluitend bij de bovenstaande 'leeftijdsbenadering', kun je ook kijken naar de levensfase van een boom. De meeste mensen zijn wel vertrouwd met jonge en volwassen bomen. Maar we vergeten vaak dat het leven van een boom niet abrupt eindigt als hij zijn maximale grootte bereikt. Een veteraanboom veroudert traag, verliest af en toe een gesteltak, zijn conditie gaat achteruit en hij 'groeit naar beneden', hij wordt dus vaak kleiner. Deze veteraanfase kan de langste zijn uit het leven van de boom, hoewel het moeilijk is om ze exact af te lijnen.

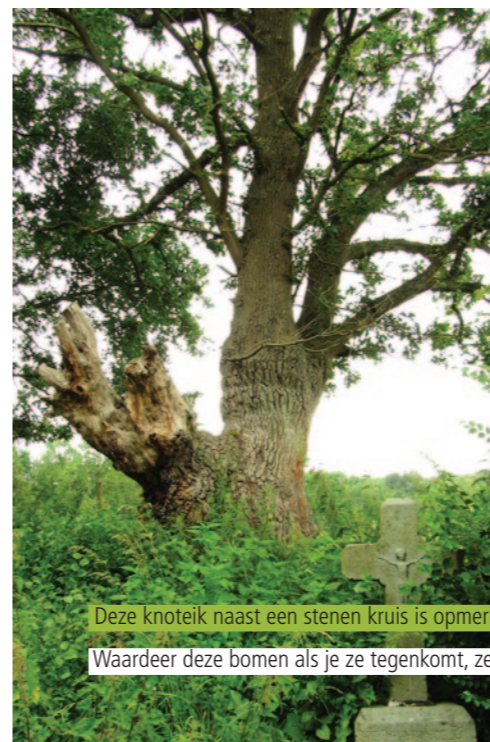
Een boom hoeft echter niet oud te zijn om veteraanmerken te vertonen. Onder invloed van zijn omgeving, natuurlijke beschadigingen of actief beheer kan hij veteraanmerken vertonen op veel jongere leeftijd dan gewoonlijk. Dergelijke bomen zijn dan niet eeuwenoud, het zijn wel echte veteraanbomen. Dat is vandaag de meest courante definitie: een veteraanboom is een boom die duidelijke veteraanmerken vertoont, ongeacht zijn leeftijd. De Engelse term 'ancient', waar in het Nederlands niet echt een goede vertaling voor bestaat, wordt voorbehouden voor bomen met een hoge leeftijd (Lonsdale, 2014).

De veteraanfase kan de langste levensfase zijn in het leven van een boom (tekening uit Read, 2000 naar een origineel van Neville Fay)

'Veteraanmerken' kunnen allerlei vormen aannemen: rottend hout in de stam, takken of wortels, vruchtlichamen van schimmels, holtes en een natuurlijk reducerende kroon, die kleiner en kleiner wordt. Deze kenmerken wijzen niet op een boom die binnenkort zal afsterven, integendeel: een veteraanboom kan nog tientallen of zelfs honderden jaren blijven leven in goede conditie. En zelfs stervende veteraanbomen kunnen nog tientallen jaren doorgaan.

Bomen kunnen niet enkel omwille van hun leeftijd of levensfase opmerkelijk zijn, maar ook omwille van hun erfgoedwaarde. Ze weerspiegelen gebruiken uit het verleden, zijn verbonden met een persoon of een speciale gebeurtenis of maken deel uit van een ontworpen landschap.

Deze knoteik naast een stenen kruis is opmerkelijk omwille van zijn veteraanmerken én zijn erfgoedwaarde. Ook lanen hebben vaak erfgoedwaarde. (foto's Tom Joye)
Waardeer deze bomen als je ze tegenkomt, ze zijn immers onvervangbaar.

Waarom zijn veteranabomen belangrijk?

Veteraanbomen hebben een zeer hoge ecologische, cultuurhistorische en landschappelijke waarde.

De hierboven beschreven veteraanbomen vormen tientallen (micro) biotopen voor allerlei organismen. Vleermuizen en vogels leven in holle stammen en takken, sommige korstmossen kunnen enkel overleven op de verweerde schors van oude bomen, zeldzame schimmels zijn gespecialiseerd in de trage afbraak van het kernhout van veteranabomen en gespecialiseerde insectenlarven hebben sterk verterd hout nodig om zich te voeden. Veteraanbomen zijn schaars en daarom zijn veel van de geassocieerde soorten ook zeldzaam. Daarom zijn sommige landschappen met veteranabomen en hun geassocieerde soorten nu beschermd, zowel nationaal als door de Europese Natura 2000-Richtlijn. Er worden echter andere klemtonen gelegd in de toepassing van de Natura 2000-Richtlijn in verschillende landen.

Natuurlijk zijn niet enkel de veteranabomen in natuurreservaten en Natura 2000-gebieden belangrijk. Ook veteranabomen in parken, tuinen en steden verdienen aandacht. Zij zijn vaak hotspots van biodiversiteit.

Veteraanbomen vormen tientallen microbiotopen voor allerlei organismen. Kun jij ze vinden? (tekening uit Read, 2000)

Naast hun ecologische waarde hebben veel veteranabomen ook een grote cultuurhistorische waarde. Veel veteranabomen zijn eeuwenoud geworden doordat ze actief beheerd werden door de mens. Zo knotten onze voorouders ontelbare bomen voor hout en loofvoeder. Ze waren erg afhankelijk van deze knotbomen voor hun dagelijks leven. Veel veteranabomen weerspiegelen nog dit vroeger beheer en kunnen ons dus leren hoe onze voorouders leefden en werkten. Andere veteranabomen hangen samen met een belangrijke gebeurtenis, een persoon of een plek. Doorheen heel Europa plantten mensen bomen ter gelegenheid van feestelijke gebeurtenissen zoals een geboorte of een huwelijk, of ter ere van nieuwe machthebbers na een revolutie. Bomen markeerden ook grenzen en hoeken van percelen.

Aangezien veteranabomen per definitie maar vervangbaar zijn over een hele lange tijd is het cruciaal dat bestaande veteranabomen goed beheerd worden en dat hun leven verlengd wordt, minstens tot een nieuwe generatie bomen ze kan vervangen.

Deze jonge geknotte haagbeuk markeert de grens tussen twee akkers en heeft het potentieel om op termijn een veteranaboom te worden. (foto Tom Joye)

Waar vind ik veteranabomen?

Veteraanbomen in een bosweide in het Breite Natuurreservaat in Roemenië. (foto Luminita Holban)

Veteraanbomen kun je overal in Europa terugvinden. In sommige landen zoals het Verenigd Koninkrijk, Zweden en Spanje zijn er lokaal hoge concentraties veteranabomen te vinden. Daar vind je ze overal in het landschap, in parken, hagen, weiden en zelfs in stedelijke gebieden. In andere delen van Europa zijn ze veel zeldzamer en overleven ze enkel in een vergeten hoekje van een oud park. Maar zelfs waar veteranabomen schaars lijken te zijn, kan een geoefend oog prachtexemplaren ontdekken.

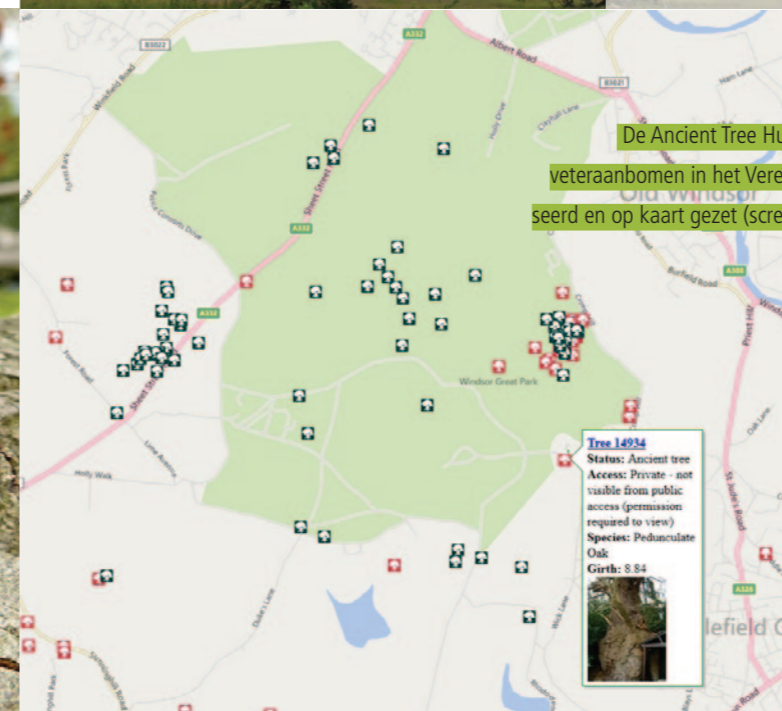
Een speciaal type veteranabomenlandschap verdient iets meer aandacht: de bosweide. Deze landschappen met vrij uitgegroeide (veteraan) bomen in een extensief begraaasd of gehooid grasland lijken waarschijnlijk heel hard op een landschapstype dat van nature in heel Europa voorkwam (Vera, 2000). Op sommige plekken werden de bomen geknot voor hun blad of hun hout. Dit soort landschap, waar bomen oud kunnen worden in open omstandigheden en waar allerlei organismen samen met de bomen geëvolueerd zijn, heeft een opmerkelijk hoge biodiversiteitswaarde en vaak ook een grote cultuurhistorische waarde. De resterende relictten (of equivalenten) van dit oeroude landschap moeten gekoesterd worden.

In veel landen of regio's zijn veteranabomen geïnventariseerd en opgelijst in databanken. Daarin staan vaak ook de kampioenbomen, opmerkelijke bomen en bomen met erfgoedwaarde. Steeds meer van deze databanken kun je online raadplegen, dus als je eens een van onze natuurmonumenten wil bezoeken, zoek dan zo'n databank in je buurt. Mooie voorbeelden van zo'n databank zijn de Ancient Tree Hunt in het Verenigd Koninkrijk, met meer dan 100 000 bomen, en Tradportalen.se in Zweden, met meer dan 300 000 bomen.

Kun jij de veteranaboomkevers vinden? De ene is al wat moeilijker te vinden dan de andere. (links: Rhagium sycophanta, foto Ola Bengtsson; rechts: Rosalia alpina, foto Santiago Pagola)

De Ancient Tree Hunt heeft meer dan 100 000 veteranabomen in het Verenigd Koninkrijk geïnventariseerd en op kaart gezet (screenshot <http://www.ancient-tree-hunt.org.uk/>)

Waarom het VETree-project?

Gedurende de laatste decennia en zelfs eeuwen zijn we in Europa veel veteranenbomen verloren. Dat is in de eerste plaats te wijten aan voortdurende ontwikkelingen in de economie, landbouw en bosbouw, die zorgden voor drastische veranderingen in landgebruik. Daarnaast zijn op het platteland miljoenen veteraanbomen verwaarloosd na eeuwen actief beheer voor houtproductie en loofvoeder. Deze veteranenbomen en het omringende landschap worden niet langer op de traditionele manier beheerd en de bomen geraken overgroeid door jong bos of ze worden verwijderd ten gunste van meer landbouwefficiëntie. Dit proces gaat ook vandaag nog steeds verder (vaak met EU landbouwsubsidies) in sommige landen of regio's in Europa, bijvoorbeeld in Spanje en Roemenië.

In meer verstedelijkte gebieden worden veteranenbomen vaak beschadigd of verwijderd onder het mom van veiligheid. Ironisch genoeg bevindt het meeste 'risico' zich in de veteraanbomen met de hoogste ecologische waarde: rottend hout, holtes, zware horizontale takken, schimmelactiviteit, ... 'Standaard' boomveiligheidscontroles houden geen rekening met de specifieke uitdagingen van het veteranenbomenbeheer. Doorgaans gebeurt dat niet met opzet, maar eerder door een gebrek aan kennis.

Waarschijnlijk door een gebrek aan kennis is de helft van deze veteranenbomen weggezaagd in een gefaalde poging om de boom veilig te maken. (foto Mikel Belasko)

Al deze processen hebben geleid tot een dramatische daling van veteraanboomecosystemen in Europa en daaraan gekoppeld het verlies van biodiversiteit, beheer-kennis en -technieken.

Uiteraard zijn er lokaal wel nog heel wat goede voorbeelden te vinden en het VETree-project heeft als doel om die goede praktijken in het veteranenbomenbeheer te verspreiden door middel van opleidingen en door mensen uit heel Europa met elkaar in contact te brengen. Er zijn namelijk nog heel wat inspanningen nodig, zeker op beleidsniveau. Als resultaat van het VETree-project is er nu kwaliteitsvol opleidingsmateriaal in 6 talen vrij beschikbaar voor iedereen die wil leren of die anderen wil opleiden in veteranenbomenbeheer.

Het VETree-project in een notendop

VETree is een acroniem voor 'Vocational Education and Training on Veteran Trees', een Europees project dat opgezet werd door 5 partners en dat liep van november 2012 tot oktober 2014. Het voornaamste doel was om alle beschikbare kennis over veteranenbomenbeheer te verzamelen en te bundelen in een basisopleiding voor boomverzorgers, bosbeheerders, bomenbeheerders, tuin- en landschapsarchitecten, etc. Het opleidingsmateriaal werd grondig getest en verder ontwikkeld om anderen voor te bereiden om zelf de basisopleiding te geven. Meer dan 45 VETree trainers uit 8 verschillende landen werden opgeleid tijdens het project. Zij zullen de boodschap verder verspreiden binnen hun eigen organisaties en landen en zijn in staat om zelfstandig een basisopleiding te organiseren. Het opleidingsmateriaal, inclusief de video's en basis e-learning ondersteuning, is beschikbaar op de VETree-website.

Onze veteranenbomen zijn een erfenis die we kregen van onze voorouders en die we moeten doorgeven aan onze erfgenamen. Maar om dat te bereiken, is actie nodig. Het VETree-project heeft gemikt op opleiding en kennisopbouw om veteranenbomen in de aandacht te brengen. De volgende stap is om ook het beleid dat een invloed heeft op veteranenbomen onder handen te nemen..

We willen je oproepen om:

Het beleid te verbeteren

- Geef veteranenbomen en de landschappen waarin ze staan een beschermde status, hetzij lokaal, nationaal of Europees
- Versterk het landbouw- en bosbouwbeleid en de boomverzorging (indien mogelijk op EU-niveau) om goede praktijken in veteranenbomenbeheer aan te moedigen
- Geef veteranenbomen een betere wettelijke bescherming, ook op een Europese schaal. Dit kan door meer veteranenbomenlandschappen een Natura 2000-status te geven (zoals in Scandinavië)
- Ontwikkel manieren om landeigenaars financieel te ondersteunen in het beheer van hun veteranenbomen

Verhoog de inventarisatie-inspanning

- Inventariseer veteranenbomen. We moeten weten waar onze veteranenbomen staan om ze te kunnen beschermen

Moedig een beter beheer aan

- Beheer veteranenbomen volgens de best bekende praktijken zodat hun leven verlengd wordt tot een nieuwe generatie bomen kan overnemen

De toekomst veiligstellen voor veteranenbomen

- Behoud dode en stervende veteranenbomen zoveel mogelijk
- Houd rekening met de geassocieerde schimmels, mossen en korstmossen, insecten en andere organismen bij het veteranenbomenbeheer
- Stimuleer een goed veteranenbomenbeheer door het VETree-opleidingsmateriaal verder te verspreiden.

Bescherm bomen in verstedelijkte gebieden

- Schenk aandacht aan oude bomen in verstedelijkte gebieden, vooral in gebieden die in ontwikkeling zijn en op werven.
- Ontwikkel instrumenten specifiek voor de boomveiligheidscontrole van veteranenbomen

Denk aan de toekomst

- Plant meer nieuwe bomen om de rol van de veteranenbomen over te nemen als ze ooit sterven. Zorg ervoor dat de nieuwe bomen voldoende plek hebben om uit te groeien.
- Versterk hotspots met veteranenbomen door bosweide te creëren met jonge, vrij uitgegroeide bomen die de veteranenbomen van de toekomst kunnen worden.
- Leg buffers aan rond belangrijke gebieden om ze te beschermen tegen intensief landgebruik in de omgeving

Verbeter onze kennis

- Promoot onderzoek naar veteranenbomenbeheer en biodiversiteit
- Leid jezelf en anderen op in veteranenbomenbeheer, vooral boomverzorgers en bomenbeheerders. Merk op dat veteranenbomenbeheer heel erg verschillend is van 'standaard' beheer van jongere bomen.

Waar vind ik het opleidingsmateriaal?

Het opleidingsmateriaal werd uitvoerig getest tijdens piloot workshops in alle partnerlanden. (foto Tom Joye)

Tijdens het VETree-project werd opleidingsmateriaal ontwikkeld voor een ééndaagse basisopleiding in veteranenbomenbeheer. Het opleidingsmateriaal bestaat uit presentaties, oefeningen, groepswork, case studies, oefeningen in het veld en een gedetailleerd handboek geschreven door een toonaangevende expert. Alle opleidingsmateriaal werd uitvoerig getest in piloot workshops in alle partnerlanden en is beschikbaar in 6 talen: Engels, Zweeds, Nederlands, Roemeens, Spaans en Baskisch.

Om het effect van het project groter te maken, mikten we op trainers eerder

dan op de eindgebruikers van de basisopleiding. Tijdens driedaagse 'Train the trainers' workshops werden potentiële trainers voorzien van gedetailleerd opleidingsmateriaal zodat zij hun kennis kunnen verspreiden binnen hun eigen organisatie en zelfstandig basisopleidingen kunnen organiseren.

Het opleidingsmateriaal voor de basisopleiding is beschikbaar op de VETree-website (www.vetree.eu).

Bijkomend werden 8 trainingvideo's samengesteld om de opleiding te ondersteunen. Onderwerpen zijn:

- Technieken voor kroonreductie van een veteraanboom
- Het vrijstellen van veteranenbomen
- Het belang van de omgeving van veteranenbomen
- Risicobeheer van veteranenbomen, mét gezond verstand
- Houtrotbiotopen creëren
- Het beheer van veteraanfruitbomen
- Het beheer van veteraanbomen in een regelmatige knotcyclus
- en 2 lezingen door David Lonsdale

Deze video's werden uitgebreid met basis e-learning materiaal om blended learning toe te laten.

Als je graag meer info wil over de VETree-opleidingen, neem dan een kijkje op

www.vetree.eu

of contacteer een van de VETree-projectpartners.

Pro Natura

Pro Natura is een coöperatieve onderzoeks- en consultancygroep uit Göteborg, Zweden. Pro Natura werkt hoofdzakelijk in het natuurbeheer en heeft expertise in zowat alle domeinen van de terrestrische ecologie.

Inverde is het forum voor groenexpertise voor het Agentschap voor Natuur en Bos van de Vlaamse Overheid en de natuur- en bossector in het algemeen. Een van inverde's hoofdactiviteiten is kennisopbouw voor onze partners.

Het Ancient Tree Forum is een ngo uit het Verenigd Koninkrijk die in 1998 startte als een losse groep collega's die ervan genoten om onder veteraanbomen te staan en erover te discussiëren. Ancient Tree Forum probeert alle belanghebbenden in het veteraanbomenbeheer te inspireren door hun terreinbezoeken en publicaties.

Amigos de los Árboles Viejos is een ngo die gericht is op het behoud van veteraanbomen en alle geassocieerde organisaties in het noorden van Spanje, voornamelijk Navarra en het Baskenland. Hun hoofdactiviteiten zijn voornamelijk gericht op kennisopbouw in veteraanbomenbeheer en –bescherming.

Societatea Progresul Silvic is een Roemeense ngo die hoofdzakelijk actief is in bosbouw, natuurbescherming en het behoud van biodiversiteit. Progresul Silvic beheert ook twee grote Natura 2000-gebieden met veteraanbomen.

Ondersteund door:

De European Arboricultural Council is een forum waar vertegenwoordigers van boomverzorgersorganisaties uit heel Europa elkaar ontmoeten. De EAC beheert de European Tree Worker en European Tree Technician certificaties.

Dit project werd gefinancierd met steun van de Europese Commissie. Deze publicatie weerspiegelt de inzichten van de auteurs, de Commissie is niet verantwoordelijk voor het gebruik van de informatie in deze publicatie.

Gebaseerd op informatie van:

- Read, H., Veteran trees - a guide to good management, 2000
- Lonsdale, D., Ancient and other veteran trees – further guidance on management, 2014
- Ancient Tree Forum and Woodland Trust, Ancient trees in the UK – securing their future
- Opleidingsmateriaal ontwikkeld tijdens het VETree project, 2012-2014
- Vera, F., Grazing Ecology and Forest History, 2000

Uitgegeven in oktober 2014